

РОЛЬ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПІДГОТОВЦІ ПАСТИРІВ ДЛЯ СЛУЖІННЯ У СФЕРІ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ

THE ROLE OF SPIRITUAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PREPARATION OF PASTIRE FOR SERVICES IN THE AREA OF PALIATIVE ASSISTANCE

Актуальність представленої статті зумовлена потребами часу, адже сьогодні постає питання про можливість уведення на загальнодержавному рівні такого поняття, як лікарняне капеланство, обговорюються законодавчі аспекти його впровадження в систему охорони здоров'я України та нормативні засади такого типу душпастирської діяльності. Перед духовною освітою стоїть завдання готувати фахівців особливо в позабогослужбовій сфері діяльності Церкви. Хоча православний пастир завжди має справу з людьми, що страждають на фізичні недуги, і вже з огляду на це володіє певним досвідом, проте більшу увагу потрібно зосередити на особливостях супроводу паліативно хворих.

Мета дослідження – розкрити та обґрунтувати роль духовних на-

Стаття присвячена питанню пастирського піклування про хворих і тих, хто перебуває на межі життя й смерті, ролі духовних навчальних закладів у підготовці духовенства для нелегкої місії служіння у сфері паліативної допомоги. Розкрито пастирсько-богословський аспект допомоги хворим, його особливості та напрямки.

Ключові слова: пастир, хвороба, паліативна допомога, пастирська опіка, страждання, смерть.

This article is discloses and motivates the role of spiritual learning institutions in shaping the priests who not only would serve the mass limiting their pastors' activity to the limits of their church, but would also have all the necessary knowledge and experience to go beyond those

* Кандидат наук із богослів'я, доцент, доцент кафедри богослів'я та філологічних дисциплін Київської православної богословської академії

** PhD in Theology, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Theology and Philology of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

вчальних закладів, зокрема інституту пастирства, в системі паліативної допомоги. Для цього здійснено аналіз і синтез напрацювань, що наявні в системі пастирського богослів'я і стосуються пастирської допомоги людям із невиліковними захворюваннями, а також членам їхніх родин. Відомими працями з цього напрямку пастирства є твори отця А. Панграці «Біль не триватиме вічно» та «Будь соняшником біля плачучих верб». Тут представлено досвід автора, багато конкретних прикладів, робочих матеріалів; здійснено системний аналіз основних складових надання допомоги та проілюстровано їх низкою діалогів пасторальних працівників і хворих.

Заслуговує на увагу також праця протоієрея С. Ярмуся та А. Ярмуся «До питання старості, хворіння і смерті», що містить результати практичного пастирського спостереження й досвіду стосовно проблем старості, хвороби і смерті як питань, що мають екзистенційне значення у світлі вчення Православної Церкви, соціології, психології та медицини.

Паліативна допомога – це всебічна турбота про пацієнтів, захворювання яких не піддаються лікуванню. Головне завдання такої допомоги – покращення якості життя не лише хворого, але і його близьких. Це розв'язання проблем, пов'язаних із невиліковним захворюванням: полегшення болю та інших проявів хвороби, надання соціальної, психологічної, духовної та юридичної допомоги [Пал-

limits being ready to serve in the sphere of palliative issues. The article explains that not only those who go to church need the ministerial care, but also people who are critically ill, balancing between life and death. This study also highlights the experience of the old time Church in taking care of critically ill people, specifying the role of Christian diaconicum that not always had a social character. Namely, one of the ministerial duties is not only providing a palliative ill person with care and socially necessary tools, but also in helping him being above the illness, by accepting it as a gift from God. The author gives practical advices regarding giving the ill person the Mystery of Confession, Holy Communion, Anointing, underlining that it is unacceptable to force those to the patient. The author believes that positive results can be achieved by adequate education of the minister (theological education, knowledge of basis of medical chaplaincy), where the leading role belongs to ecclesiastical school. The importance of the proper preparation of the minister is due to the fact that, just like an emergency doctor, who must be always ready to mobilize his efforts and knowledge to be able to provide with medical care, the minister also must be ready to provide active beneficial help to the ones who suffer. The article shows three main directions of the ministry of an Orthodox priest in conditions of the in-treatment of palliative patients: spiritual, practical religious and social.

Key words: shepherd, illness, palliative care, pastoral care, suffering, death.

лиативная помощь, 2012, с. 6]. Варто зауважити, що сучасне суспільство секуляризувало навіть такі поняття, як хвороба і смерть. Тому перед Православною Церквою стоїть завдання здійснити богословське осмислення згаданих понять, яке було б позбавлене домішок секулярного смертоносного характеру. Представлена стаття не претендує на вичерпне висвітлення православного погляду на хвороби і смерть та пов'язаного з ними пастирського служіння, а лише пропонує певні практичні поради пастирю у звершенні ним служіння біля постелі невиліковно хворих.

Паліативна допомога, виходячи з її суті та визначення, передбачає не лише покращення якості життя пацієнтів шляхом полегшення фізичних страждань, але й забезпечення моральних і духовних потреб пацієнтів та близьких до них людей. Хто ж покликаний забезпечити ці духовні й моральні потреби хворих? Звичайно, пастирі Христової Церкви. У книзі пророка Єзекиїля серед головних завдань пастиря є піклування про хворих: «Я буду пасти овець Моїх і Я буду заспокоювати їх, – говорить Господь Бог. Загублену розшукаю і вкрадену поверну, і поранену перев'яжу, і хвору зміцню, а розжирілу і буйну знищу; буду пасти їх за правдою» (Єз. 34: 15–16).

Пастирське душепіклування про хворих і тих, що перебуває при смерті, бере свій початок від служіння немічним і стражденим самого Господа нашого Ісуса Христа. Господь під час Свого земного життя співстраждав хворим, зціляв їх, показуючи тим Свою благодатну всемогутність: «І розійшлася чутка про Нього по всій Сирії; і приводили до Нього всіх немічних, хворих на всілякі недуги, й одержимих, і біснுவатих, і сновид, і розслаблених – і Він зціляв їх» (Мф. 4: 24). Таку саму владу отримали і Його послідовники апостоли, які неодноразово зцілювали хворих, про що свідчить книга Діян святих апостолів: «Трапилося, що Петро, коли обходив усіх, прийшов і до святих, які жили в Лідді. Там знайшов він одного чоловіка на ім'я Еней, який уже вісім років лежав на постелі і був розслаблений. Петро сказав йому: "Енею! Зціляє тебе Ісус Христос; встань з постелі твоєї". І він зараз же встав» (Діян. 9: 32–34). У древній Церкві піклування про хворих очолював єпископ, і воно звершувалося у двох напрямках: з одного боку, хворий отримував матеріальну й медичну допомогу, з іншого – молитву, таїнства.

Основну роль у наданні безпосередньо матеріальної допомоги відігравали диякони та диякониси. Вони обходили будинки й двори, дізнавалися про хворих, доглядали за ними і повідом-

ляли про них єпископові. Єпископи й пресвітери відвідували хворих, молилися за них, а після звершення Євхаристії послали їм Святі Дари. У IV ст. святий Василій Великий заснував великий госпіталь поблизу Кесарії, де всі, хто мав потребу, отримували медичну допомогу. Із цього часу при монастирях традиційно будувалися чи то лікарні, чи то будинки милосердя для нужденних [Настольная книга, 2003, с. 295].

Проте, як видно з наведених історичних свідчень, пастирство не можна зводити до соціального служіння. Це не означає, що пастиря не повинно бути біля ліжка хворого, – повинен бути! – але його місія не може бути прирівняна до місії волонтера чи лікаря. Пастир передусім має зробити все можливе, щоб людина не повірила у свою хворобу, у свій біль. Церква існує не для того, щоб обслуговувати соціальні потреби людей, але щоб приводити їх до спасіння, тобто до зцілення душі від гріха, прокляття й смерті. Бо можна забезпечити людині легку старість і полегшити страждання плоті під час хвороби, але пошкоджена гріхом природа надалі залишатиметься у своєму спотвореному вигляді. Якщо людська особистість зможе подолати свою природу (а сюди належать хвороби, біль, відчай), то відповідно, і хвороба не матиме влади над людиною. Тому всі аскетичні засоби, наявні в Церкві, спрямовані на уздоровлення людської природи та повернення людини до нормального стану, відновлення в ній образу Божого [Невярович В., 2000, с. 102].

Пастирське служіння не обмежується лише стінами храму, звершенням богослужінь і виголошенням проповідей. Пастирство передбачає індивідуальний підхід до потреб кожного вірного. Усі аспекти життя людини повинні стати частиною служіння, пастирської орієнтації. Для цього необхідна підготовка, яку надають духовні навчальні заклади. Зокрема, в програмі з пастирського богослів'я значна увага приділяється питанню пастирської допомоги людям, що страждають на невиліковні захворювання і перебувають на межі життя і смерті. Тут усю сукупність знань можна поділити на дві категорії: теоретичну й практичну. До першої, теоретичної, відносимо вивчення і онтологію таких понять, як людина, гріх, хвороба, смерть, вічне життя, страждання, печаль. Лише за умови глибокого богословського осмислення цих понять пастир зможе надати кваліфіковану й зцілюючу допомогу як хворому, так і членам його родини. Бо іноді доводиться більше мати справу з родичами, коли вони перебувають у важкому стані передчуття смертельної втрати [Ярмусь С., протопр., 1989, с. 26–27]. Проте

ще більше потрібна пастирська практика для успішного задоволення духовних потреб самого хворого.

У справі паліативної допомоги не може бути чітко визначених меж, що стосуються звершення Таїнств Сповіді, Причастя, Соборування. Ситуації бувають різними, тому важливо зберігати мудрість і почуття міри [Настольная книга, 2003, с. 300]. Слова, як і ліки, варто застосовувати з великою обережністю. Пастир повинен намагатися не створювати у хворого механічного, магічного уявлення про Божественну благодать. Натомість він має донести до хворого, що церковні таїнства призначені не лише для звільнення від хвороб і страждань та підтримки фізичного здоров'я. Потрібно говорити не так про те, що Господь може звершити те, що не здатний зробити найкращий лікар, як про те, що Бог завжди з нами: у хворобі, одужанні, смерті. Хвороба дуже часто смиряє в людині гординю і самовпевненість, згасає надія на власні сили. Це робить хворого більш доступним пастирському впливу, його настановному та обнадійливому слову.

Пастирю ніколи не слід наполягати на прийнятті хворим того чи іншого таїнства, якщо він до цього не готовий. Можна поспілкуватися з ним про перебіг хвороби, поради лікарів, розповісти про випадки з власного досвіду. Лише на закінчення розмови можна запропонувати спільну молитву, сповідь чи соборування. У духовній практиці насильство недопустиме [Настольная книга, 2003, с. 302–303]. Важливість підготовки пастиря зумовлена також тим, що він, як і лікар швидкої допомоги, що в будь-який час дня і ночі мобілізує свої сили і знання, аби надати медичну допомогу, також має в будь-який час доби надати дієву благодатну допомогу тому, хто страждає. Тому завдання духовних навчальних закладів сьогодні – підготувати таке духовенство, яке б відповідало всім духовним запитам і потребам сучасного суспільства, зокрема у системі паліативної допомоги.

Таким чином, служіння Православної Церкви в умовах стаціонарного лікування паліативно хворих має такі напрямки:

1. Духовний. Це найголовніший напрямок служіння православного пастирства. Він передбачає не просто звільнення хворого від страху смерті і забезпечення його стабільного оптимістичного психічного стану, а утвердження в ньому образу Божого, здатного бути вищим понад будь-яку хворобу і страждання, навіть смерть. Замало того, щоб недужий не мав страху смерті, він повинен не повірити у смерть, бо її немає, вона переможена Господом Ісусом Христом.

2. Релігійно-практичний. Сюди відносимо звершення для паліативно хворих таких церковних таїнств: Сповідь, Причастя, Соборування. При цьому знову ж таки потрібно звертати увагу на те, що таїнства Церкви не звершуються з метою полегшення фізичного болю і страждань людини – це лише одна їх складова. Призначення таїнств полягає в тому, щоб людина побачила свій гріх і зустрілася з Христом. Православний пастир має донести до людини суть проведення і призначення того чи іншого таїнства, розвіюючи у свідомості хворого язичницькі уявлення про них, як про магічні дії.

3. Соціальний. Пастир не завжди може надати кваліфіковану медичну допомогу паліативному хворому, проте повинен допомагати практично: грошима, продуктами харчування, придбанням ліків та ін.

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. Настольная книга священнослужителя. Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2003. Т. 8. 800 с.
3. Невярович В. Терапия души. Москва: Русский Хронографъ, 2000. 320 с.
4. Паллиативная помощь. Методическое пособие для родных и близкого окружения больных, страдающих тяжелыми хроническими заболеваниями. 2-е издание, дополненное. Николаев, 2012. 56 с.
5. Панграці А. Біль не триватиме вічно. Взаємодопомога в жалобі за померлими та при інших втратах / перекл. Роман Скакун. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2018. 184 с.
6. Панграці А. Будь соняшником біля плакучих верб. Львів: Друкарські куншти, 2013. 172 с.
7. Ярмусь С., прот. До питання старості, хворіння і смерті. Вінніпег: Екклезія, 1989. 92 с.

1. Bibliia. Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. Pereklad Patriarkha Filareta (Denysenka). Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 2004. 1416 s.
2. Nastolnaia knyha sviashchennosluzhytelia. Sviato-Uspenskaia Pochaevskaia Lavra, 2003. T. 8. 800 s.
3. Neviarovych V. Terapiia dushy. Moskva: Russkii Khronohraf, 2000. 320 s.
4. Pallyatyvnaia pomoshch. Metodicheskie posobyie dlia rodnykh y blyzkooho okruzheniia bolnykh, stradaiushchykh tiazhelymi khronycheskymy zabolevanyiamy. 2-e yzdanye, dopolnennoe. Nykolaev, 2012. 56 s.
5. Panhratstsi A. Bil ne tryvatyme vichno. Vzaiemodopomoha v zhalobi za pomerlymy ta pry inshykh vtratak / perekl. Roman Skakun. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho Katorytskoho Universytetu, 2018. 184 s.
6. Panhratstsi A. Bud soniashnykom bilia plakuchykh verb. Lviv: Drukarski kunshty, 2013. 172 s.
7. Yarmus S., prot. Do pytannia starosti, khvorinnia i smerti. Vinnipeh: Ekkleziia, 1989. 92 s.